

ŽENGIANT Į SKAITMENINĮ AMŽIŲ: SKAITMENINĖS KNYGOS LIETUVOS ISTORIJOS TEMATIKA 1998–2008 M.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama skaitmeninių knygų Lietuvos istorijos tematika leidyba 1998–2008 m. Nagrinėjama leidybos raida, išskiriami jos etapai. Suformuluojama skaitmeninės knygos sąvoka, aptariamasi dažniausiai naudojamos laikmenos, tiražai, išskiriami svarbiausi leidėjai, tiriami piratavimo mąstai.

Prasminiai žodžiai: skaitmeninė knyga, skaitmeninė leidyba, piratavimas, istorija

Įvadas

1997 m. pasaulyje laikomi skaitmeninės informacijos vartojimo eros pradžia¹. Lietuvoje skaitmeninės informacijos vartojimo ir leidybos tyrimų nėra daug. 2000 m. skaitmeninių periodinių leidinių, platinamų per WWW leidybą tyrė L. Šarlauskienė². 2001 m. apie elektroninių išteklių leidybą rašė R. Varnienė ir A. Vaškevičienė³. 2006 m. P. Pečiuliauskienė tyrė elektroninių vadovėlių naudojimą aukštųjų mokyklų edukacinėje praktikoje⁴. Publikuotų dokumentų statistinę apskaitą fiksuoja Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka⁵ (toliau LNB).

Straipsnio tyrimo objektas – Lietuvoje lietuvių kalba išleistų skaitmeninių knygų (neperiodiniai leidiniai) istorinė tematika.

Straipsnio tikslas – apžvelgti skaitmeninių knygų istorine tematika leidybos raidą. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: suformuluoti skaitmeninės knygos apibrėžimą, išanalizuoti leidybai naudojamas laikmenos, tiražų dydžius, piratavimo apimtis, įvardyti didžiausius leidėjus, įvertinti ir nustatyti skaitmeninių leidinių leidybos tendencijas bei perspektyvas.

¹ Arnold, S. E., Arnold, E. S. Vectors of change: electronic information from 1977 to 2007. *Online*, 1997, t. liepa / rugpjūtis, p. 18–33.

² Šarlauskienė, L. Lietuvos elektroninių periodinių leidinių, platinamų per WWW, leidyba. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 152.

³ Varnienė, R., Vaškevičienė, A. Elektroninių išteklių leidyba ir ilgalaikis išsaugojimas, 2001 [žiūrėta 2010 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: <<http://eia.libis.lt/docs/ei2.pdf>>

⁴ Pečiuliauskienė, P. Spausdintinių ir elektroninių vadovėlių naudojimas aukštųjų mokyklų edukacinėje praktikoje. *Pedagogika*, 2006, t. 83, p. 195–199.

⁵ www.lnb.lt

Tyrimo šaltinis – LNB elektroniniai ištekliai (suregistruoti išleisti skaitmeniniai leidiniai). Tyrime naudojami šaltinių analizės, matematinės statistikos metodai, skaičiuoti procentų dažniai.

Skaitmeninė ar elektroninė knyga?

Lietuvių kalboje terminai *elektroninė knyga* ir *skaitmeninė knyga* vartojami kaip sinonimai, nors, anot R. Laužiko, „*elektroninis* tai ne tas pats, kas *skaitmeninis*“⁶. Atlikę nedidelį tyrimą matome, kad gerokai dažniau vartojamas, o kartu ir populiarsnis yra terminas *elektroninė knyga*. Jis paminėtas maždaug 30800 rezultatų *Google.lt* paieškos sistemoje, o terminas *skaitmeninė knyga* pasitaikė tik maždaug 3470 kartų⁷.

Tad koks skirtumas tarp elektroninės ir skaitmeninės knygos? Remdamiesi R. Laužiko (2008) pateiktu skirtumu tarp sąvokų *elektroninis* ir *skaitmeninis*, galime teigti, kad terminas *elektroninė knyga* apibūdina knygas, kuriose informacija pateikta analoginiu *arba* skaitmeniniu būdu ir kurioms perskaityti reikalingas įrenginys, naudojantis elektrą. Skaitmeninė knyga – tai knyga, kurioje visa informacija užkoduota *tik* skaitmeniniu būdu. Taigi terminas *skaitmeninė knyga* aprėpia tik dalį elektroninių knygų populiacijos. Nors elektroninė knyga teoriškai gali būti ne skaitmeninė (kai duomenys užfiksuoti analoginiu būdu), šiuolaikiniame technologijų pasaulyje tokių pavyzdžių beveik nepasitaiko. Elektroninės, bet ne skaitmeninės knygos, pavyzdys galėtų būti balsu skaitoma garsinė knyga, įrašyta į jau praktiškai nebenaudojamą kompaktinę garso kasetę arba vinilinę plokštelę. Tokia knyga būtų skaitoma elektroniniu prietaisu – magnetofonu ar patefonu.

Taigi abu terminai yra vartotini ir, nors nėra sinonimai, daugeliu atvejų apibūdina tą patį objektą. Moksliniuose darbuose kalbant apie skaitmenines knygas siūloma vartoti siauresnį ir tikslesnį *skaitmeninės knygos* terminą.

Skaitmeninės knygos sąvoka

Anglų kalboje apibūdinant skaitmeninę knygą sinonimiškai vartojami terminai *e-book* ir *electronic book*. Aiškinamieji žodynai terminą *electronic book* apibūdina kaip knygą, išleistą elektroninės formos, pavyzdžiui, internete arba kompaktiniame diske ir neatspausdintą popieriuje⁸. Arba siauresnė prasmė – tai elektroninė

⁶ Laužikas, R. Diskusija: Skaitmeninis ar elektroninis? *Knygotyra*, 2008, t. 51.

⁷ Google.lt paieškos sistema, [žiūrėta 2010 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <www.google.lt>

⁸ Cambridge Advanced Learner's Dictionary, [žiūrėta 2010 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <<http://dictionary.cambridge.org/>>

spausdintos knygos versija, kuri gali būti skaitoma kompiuteriu arba specialiai tam skirtu nešiojamuoju skaitytuvu⁹.

Lietuviškų terminų aiškinamuosiuose žodynuose termino *skaitmeninė knyga* apskritai nėra. Enciklopedinis kompiuterijos žodynas elektroninę knygą apibūdina kaip knygą, parengtą skaitmeninio pavidalo ir skaitomą kompiuterio ekrane¹⁰.

Lietuvos standartizacijos departamento Terminų duomenų bazėje terminas *elektroninė knyga* apibrėžiamas taip: „Skaitmeninis licencijuotas arba nelicencijuotas dokumentas, kuriame vyrauja paieškai tinkamas tekstas ir kuris gali būti laikomas spausdintinės knygos (monografijos) analogu.“ Čia dar randamas terminas *elektroninės knygos ir įvairialypės aplinkos priemonės* – sukaupta informacija gali būti išreikšta tekstu, vaizdu ir (arba) garsu; *multimedijos dokumentas* – dokumentas, skirtas interaktyviam naudojimui, kuriame derinama įvairi informacinė medija, tekstas, grafika, fotografija, vaizdas, garsas, skaitmeninė forma¹¹.

Vienintelis lietuviškoje mokslinėje literatūroje rastas skaitmeninės knygos apibrėžimas: „Skaitmeninė knyga yra autorių susisteminta, struktūruota, leidybos specialistų suredaguota, apipavidalinta ir pagal tam tikrus reikalavimus skaitmeniniu formatu laikmenoje – plokštelėje, kompiuteryje, specialiame skaitytuve arba kompiuteriniuose tinkluose – pateikta semantinė informacija“¹².

Taigi sąvoka *skaitmeninė knyga* yra plati, apimanti didelę leidinių populiaciją, aprėpianti ir visiškai skirtingus informacijos teikimo ir supratimo lygius. Šiuolaikines skaitmenines knygas pagal pateikiamos informacijos pobūdį ir peržiūrai reikalingus įrenginius galima suklasifikuoti į du tipus:

1. Skaitmeninė knyga, kaip tekstinė skaitmeninė informacija, skirta skaityti specialiu skaitmeninių knygų skaitytuvu (bet įdiegus specialią programinę įrangą gali būti skaitoma ir kompiuteriu ar išmaniuoju telefonu).

Tokios knygos paprastai sudaro tik statinis tekstas (kartais ir iliustracijos) ir turi vieną tikslą – pakeisti spausdintą laikmeną į skaitmeninę¹³.

⁹ *Oxford Dictionary of English*, antras papildytas leidimas. Red. Soanes C., Stevenson A. Oxford: Oxford University Press, 2007.

¹⁰ Dagienė, A., Grigas, G., Jevsikova, T. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*. II-as papildytas leidimas. Vilnius, 2008.

¹¹ Lietuvos standartizacijos departamento Terminų duomenų bazė, [žiūrėta 2010 sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://www.lsd.lt/standards/term_search.php>

¹² Kaunas, D. Skaitmeninė knyga. *Knygotyra: vadovėlis*, red. sud. D. Kaunas ir kt. Vilnius, 2006.

¹³ Česnavičienė, B. Elektroninių knygų tipologija. *Informacijos mokslai*, 2000, t. 14.

2. Skaitmeninė knyga, kaip sudėtinga savarankiška programa, duomenų bazė su multimedijos ištekliais ir tam tikra informacijos pateikimo architektūra, galinti atvaizduoti ir pateikti ne tik tekstą ir iliustracijas (kaip spausdintoje knygoje), bet ir garsus, judančius vaizdus, jų sintezę (hipertekstas), informaciją apie turinį, metaduomenis, taip pat įgalinančią daugybę savitų jos skaitymo būdų ir kelių.

Šio tipo skaitmeninės knygos gali būti skaitomos tik kompiuteryje. Jų tikslas yra ne popierinės laikmenos pakeitimas skaitmenine, o informacijos pateikimo būdų išplėtimas, naudojant ir susiejant tekstą, vaizdą, garsus, judančius vaizdus, hipertekstą ir interaktyvumo galimybes. Tokias knygas galima vadinti ir skaitmeninėmis multimedijos knygomis.

Šiame straipsnyje bus kalbama apie abiejų tipų skaitmenines knygas.

Skaitmeninės knygos istorine tematika

Skaitmeninės knygos istorine tematika tirti buvo atrenkamos naudojantis LNB Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestiniu katalogu¹⁴. Pasirinktas laikotarpis nuo 1998 m. (tais metais užregistruotos pirmosios kompaktinės plokštelės Nacionalinės spaudos archyve¹⁵) iki 2008 m. Paieškos sistemos suvestiniame kataloge pasinaudojus filtru „elektroniniai ištekliai“ buvo atrinktos tik skaitmeninės knygos. Vėliau peržiūrint paieškos rezultatus buvo paliktos tik neperiodinės skaitmeninės knygos, išleistos nešiojamose laikmenose – kompaktinėse plokštelėse (CD-ROM, DVD-ROM), USB laikmenose ar skaitmeninių knygų skaitytuvams skirtos knygos. Taigi į tyrimą nebuvo įtraukti periodiniai skaitmeniniai leidiniai ir knygos, prieinamos tik internetiniais tinklais (*on-line*). Atrinktos tik lietuvių kalba (filtras: „lietuvių kalba“) ir Lietuvoje (filtras: „išleidimo šalis Lietuva“) išleistos knygos. Istorinei tematikai buvo priskirtos tokios knygos, kurios bibliografinio įrašo grafoje „tema“, turėjo įrašus „istorija“ ir „Lietuva“.

Pagal anksčiau minėtus kriterijus tirti buvo atrinktos 43 skaitmeninės knygos istorine tematika (žr. 1 lentelę).

¹⁴ Suvestinis katalogas – bendra bibliografinė sistema, jungianti į vieną visumą informaciją apie Lietuvos bibliotekose saugomus dokumentus. Prieiga internete: <<http://www.libis.lt>>

¹⁵ Varnienė, R., Vaškevičienė A. Elektroninių išteklių leidyba ir ilgalaikis išsaugojimas, 2001 [žiūrėta 2010 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: <<http://eia.libis.lt/docs/ei2.pdf>>

1 lentelė. Lietuvių kalba 1998–2008 m. Lietuvoje išleistos skaitmeninės knygos kompaktinėse plokštelėse

Nr.	Autorius	Pavadinimas	Leidėjas	Metai	Lai-kme-na	Tira-žas
1.	E. Jovaiša	Žvilgsnis į „Aukso amžius“. Baltai pirmaisiais amžiais po Kristaus	Vilnius: Elektroninės leidybos namai	1998	1 CD-ROM	
2.	E. Jovaiša, projekto vadovas; A. Gudiniavičius, projekto sistema, programavimas; J. Januškevičiūtė, A. Makauskaitė, dizainas ir kompiuterinė grafika; A. Remeikis, piešiniai; L. Martinkėnas, kompiuterinės animacijos; M. Urbaitis, muzika	Lietuva iki Mindaugo	Vilnius: Elektroninės leidybos namai	1999	1 CD-ROM	
3.	D. Vildžiūnas (video medžiaga)	1990 kovo 11 d. Lietuvos pasirinkimas: nepriklausomybė	Vilnius: INNA	2000	1 CD-ROM	
4.	Kūrybinė grupė: K. Fir-kavičiūtė, P. Lavrinec, I. Lempertas, G. Potašenko (ats. redaktorius)	Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas	Vilnius: Matemati-kos ir informatikos institutas	2001	1 CD-ROM	
5.	Redaktorius, sudarytojas ir projekto vadovas E. Jovaiša	Gimtoji istorija. Lietuvos istorijos vadovėlis nuo 7 iki 12 klasės	Vilnius: Elektroninės leidybos namai	2002	1 CD-ROM	3000
6.	V. Kavaliauskas	Už nuopelnus Lietuvai	Vilnius: Penki kontinentai	2002	3 CD-ROM	
7.	Sudarytojas V. Almonaitis	VDU istorijos specialybės studentų lauko tyrimų praktikos darbai atlikti 2000–2001 m.	Kaunas: VDU	2002	1 CD-ROM	
8.	D. Gibišienė	Baublių kaimo istorija parašėse	Kretinga; Baubliai: Kretingos raj. savivaldybės M. Valančiaus viešoji biblioteka	2002	1 CD-ROM	
9.		Nepriklausomybės atstatymo akto signatarai	Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija	2003	1 CD-ROM	

Nr.	Autorius	Pavadinimas	Leidėjas	Metai	Lai-kmena	Tiražas
10.	Idėja: V. Reivytiš, V. To-leikis; kūrybinė grupė: A. Stankevičius, projekto vadovas; V. Reivytiš, ko-ordinatorius; D. Timinskas, dizaineris; A. Pel-džius, maketuotojas; J. Čilvinaitė, programuotoja; D. Slavinskas, atmin-tuko dizaineris; A. Chu-dinskij, kompozitorius; E. Kučinskaitė, redaktorė	Sovietinė Lietuva. Kaip mes gyvenome: 1953–1985 m.	Kaunas: Terra media	2003	1 CD-ROM	1000
11.	Didaktinės dalies au-torius S. Maciulevičius	Istorijos laboratorija. Kompiuterinė moko-moji Lietuvos istorijos priemonė	Vilnius: Elektroni-nės leidybos namai	2003	1 CD-ROM	2000
12.	Redaktorius, sudarytojas ir projekto vadovas E. Jovaiša	Gimtoji istorija. Lietu-vos istorijos vadovėlis nuo 7 iki 12 klasės. 2-asis leidimas	Vilnius: Elektroni-nės leidybos namai	2003	1 CD-ROM	2000
13.		Atstatykime Lietuvos Valdovų rūmus	Vilnius: Elektroni-nės leidybos namai	2003	1 CD-ROM	2000
14.		Imago Lithuaniae. Lie-tuvos Didžiosios Kuni-gaikštystės žemėlapiai ir dokumentai iš To-maszo Niewodniczańs-kio rinkinių	Vilnius: Vilniaus universiteto biblio-teka	2003	1 CD-ROM	300
15.	Parengė D. Gibišienė	Baublių kaimo bibliote-kos istorija	Kretinga; Baubliai: Kretingos raj. sa-visualdybės M. Valančiaus viešoji bi-blioteka	2003	1 CD-ROM	
16.	J. Jurkynas G. Jurkynienė	Integruotas istorijos kursas „Lietuva ir pa-saulis“ 12 klasei	Kaunas: Šviesa	2004	1 CD-ROM	
17.	Sudarytojas ir redakto-rius E. Jovaiša	Įdomioji Lietuvos isto-rija. Lietuvos valstybin-gumo istorija nuo se-niausių laikų iki mūsų dienų	Vilnius: Elektroni-nės leidybos namai	2004	1 CD-ROM	3000

Nr.	Autorius	Pavadinimas	Leidėjas	Metai	Lai- kme- na	Tira- žas
18.	Sudarytojos: R. Baris- taitė, A. Malinauskaitė, A. Tamulienė; redaktorė L. Kazlauskaitė	Spaudos draudimo (1864–1904) ir pogrindžio (1940–1990) lei- diniai Šiaulių „Aušros“ muziejuje	Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus	2004	1 CD- ROM	50
19.	Redaktorius, sudaryto- jas ir projekto vadovas E. Jovaiša; sistema, pro- gramavimas ir animaci- ja: A. Gudiniavičius; pro- gramavimas: M. Ligeika; dizainas: A. Makovs- ka, M. Pleskas; muzika: M. Urbaitis	Gimtoji istorija. Lietu- vos istorijos vadovėlis nuo 7 iki 12 klasės. 3-ia- sis leidimas	Vilnius: Elektroni- nės leidybos namai	2004	2 CD- ROM	
20.		Lietuviškos spaudos atgavimui 100 metų: 1904–2004 m. Žaidimai „Knygnešiai“ ir „Labi- rintas“	Vilnius: Elektroni- nės leidybos namai	2004	1 CD- ROM	
21.	Rengėjai: A. Pacevičius (projekto vadovas); J. Ma- kauskas, I. Rimkutė, G. Šinkonis (technologii- niai sprendimai); I. Še- navičienė, V. Berenis, V. Garliauskas, A. Kraky- tė (tekstai); R. Laukaitytė (konsultantė); R. Berno- tėnienė (redaktorė)	Žemaičių Kalvarijos mokykla, 1803–1836 m.	Vilnius: Vilniaus universiteto Ko- munikacijos fakul- tetas	2005	1 CD- ROM	500
22.	Sudarytojos: R. Bedulytė, V. Kazilionytė	Pasvalio krašto kny- gnešiai	Pasvalys: Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka	2005	1 CD- ROM	50
23.		Istorija: aiškinamasis žodynas lietuvių gestų kalba	Vilnius: Surdologi- jos centras	2005	2 CD- ROM	300
24.	Projektui medžiagą atrinko ir tekstus parašė J. Vaičėnionis; konsultan- tas A. Pociūnas; fotogra- fas R. Žiemys; medžiagą rengė D. Graibuvienė ir L. Urbonienė	Lietuvos kariuomenė kovose už nepriklausomybę 1918– 1920 m.	Vilnius: Versus au- reus; Kaunas: Vyt- auto Didžiojo karo muziejus	2005	1 CD- ROM	800

Nr.	Autorius	Pavadinimas	Leidėjas	Metai	Lai-kmena	Tiražas
25.	E. Bakonis	Lietuva pasaulyje. Mokytojo knyga. Vadovėlio komplekto dalis X klasei	Kaunas: Šviesa	2005	1 CD-ROM	500
26.	Sudarytojas ir redaktorius E. Jovaiša	Įdomioji istorija. Lietuvos meno istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų	Vilnius: Elektroninės leidybos namai	2005	1 CD-ROM	1500
27.	Pumpėnų bendruomenė; Atviros Lietuvos Fondas; Pasvalio rajono savivaldybė; VĮ „Kompiuterių mokymo centras“	Čia Pumpėnų kraštas. Čia praeitis ir ateitis	Vilnius: Minties vingiai	2005	1 CD-ROM	
28.	Kuratorius J. Rimkus; bendraautorai A. Surblys ir V. Šidiškytė; projekto vadovė R. Tamoliūnienė	Kauno savastis Lietuvos tūkstantmečio kontekste	Kaunas: Kauno apskrities viešoji biblioteka	2005	1 CD-ROM	
29.	Tekstai ir fotografijos: Varėnos rajono savivaldybė ir Dzūkijos nacionalinis parkas; filmuota medžiaga: V. Plytnikas	Varėnos kraštas	Kaunas: Rodiklis; Vilnius: Elektroninės leidybos namai	2005	1 CD-ROM	
30.	Sudarytojas N. Vėlius	Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai	Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas	2006	1 CD-ROM	
31.		Istorija, 2000–2007 m. Į pagalbą abiturientui	Vilnius: TEV	2006	1 CD-ROM	
32.	G. Kačiuškienė	Lietuvių kalba ir civilizacija. Paskaitų tezės	Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla	2006	1 CD-ROM	30
33.	Sudarytojai: G. Vaitkevičius, O. Valionienė, S. Sarcevičius	Vilniaus archeologijos atlasas	Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. Miestų tyrimų skyrius	2006	1 CD-ROM	40
34.		Trakų pily. Virtuali laiko kelionė. XIV–XXI amžiai	Vilnius: Naujieji sprendimai	2007	1 CD-ROM	

Nr.	Autorius	Pavadinimas	Leidėjas	Metai	Lai- kme- na	Tira- žas
35.	M. Drėmaitė, B. Salatkienė, H. Soms, R. Trimonienė; sudaryto- jas S. Kulevičius	Pramonės paveldo pa- nauda šiandienos porei- kiams: gerosios patir- ties analizė	Šiauliai: Šiaulių universiteto lei- dykla	2007	1 CD- ROM	200
36.	Teminio plano ir siuže- tinės schemos autorius V. Laurinavičius; kūry- binė grupė: V. Aleksie- jūnas, V. Laurinavičius, V. Ruzas	Pinigai Lietuvoje 1914– 1945 m.	Vilnius: Lietuvos bankas	2007	1 CD- ROM	1200
37.	Parengė V. Macienė	Kūlupėnų istorija: 1917– 1987 m.	Kretinga; Kūlupėnai: Kre- tingos rajono savivaldybės M. Valančiaus viešoji biblioteka	2007	1 CD- ROM	
38.	Parengė R. Žilinskienė	Kurmaičių istorija – ateičiai	Kretinga; Kur- maičiai: Kretingos rajono savivaldy- bės M. Valančiaus viešoji biblioteka	2007	1 CD- ROM	
39.	B. Kerys	Viešnių kraštas. Bibli- ografija ir žinios krašto istorijai	Viešniai (Mažeikų raj.): B. Kerys	2007	1 CD- ROM	
40.	Parengė A. Danielius, V. Vilčiauskienė; tekstą skaitė D. Kurlienė; skam- bėjo T. Balkutės, Mairo- nio, V. Palčinskaitės eilės	Joniškio rajono savi- valdybės Jono Avyžiaus viešosios bibliotekos istorija	Joniškis: Joniškio rajono savivaldy- bės J. Avyžiaus vie- šoji biblioteka	2007	1 CD- ROM	
41.	Sudarytojas ir redakto- rius E. Jovaiša	Įdomioji Lietuvos istori- ja. Valstybė. Menas. Vi- suomenė	Vilnius: Elektroni- nės leidybos namai	2007	3 DVD- ROM	
42.	Rengėjai: I. Kubilienė, B. Kaluškevičius	Paminklai Lietuvos knygnešiams ir darak- toriams	Vilnius: I. Kubilienė	2008	1 CD- ROM	
43.		Tauragė: 500 metų ra- šytiniuose šaltiniuose	Tauragė: Tauragės rajono savivaldy- bės viešoji biblio- teka	2008	1 CD- ROM	

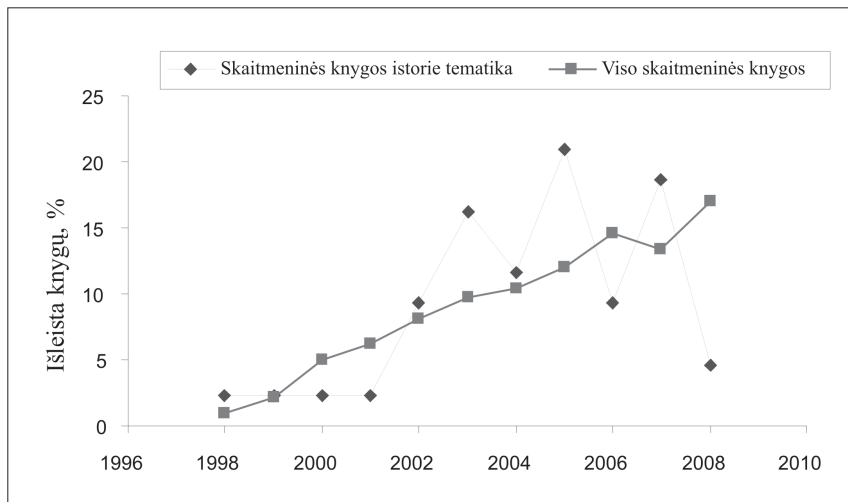
Leidybos raida

Per analizuojamą 11 metų (1998–2008 m.) laikotarpį buvo išleistos 43 skaitmeninės knygos istorine tematika. Vidutinis aritmetinis vidurkis – 3,91 knygos per metus. Kiekvienais metais išleistų skaitmeninių knygų skaičiaus kitimas pavaizduotas 2 lentelėje.

2 lentelė. Išleistos ir LNB LIBIS suvestiniame kataloge įregistruotos skaitmeninės knygos (2010 m. sausio mėn. duomenys.)

Metai	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Iš viso
Skaitmeninės knygos istorine tematika	1	1	1	1	4	7	5	9	4	8	2	43
Visi LIBIS elektroniniai ištekliai	16	37	84	104	136	163	174	203	245	225	285	1679

1998–2008 m. išleistų skaitmeninių knygų procentinis pasiskirstymas (leidybos raida) pavaizduotas 1 iliustracijoje.



1 il. 1998–2008 m. išleistų skaitmeninių knygų procentinis pasiskirstymas (leidybos raida)

Galima skirti šiuos skaitmeninių knygų istorine tematika leidybos raidos etapus:

1. 1998–2001 m. Tais metais išleistos vos keturios knygos – po vieną kiekvienais metais. Ir nors knygų istorine tematika leidybos raida atsiliko nuo bendro skaitmeninių leidinių leidybos augimo (šiuo laikotarpiu visų skaitmeninių knygų leidyba kasmet paaugdavo beveik po 100 %), tačiau akivaizdu, kad skaitmeninės informacijos naudojimas Lietuvoje prasidėjo tuo pačiu metu kaip ir visame pasaulyje.

2. 2002–2007 m. Per tuos šešerius metus kasmet išleidžiama nuo keturių iki devynių istorinių skaitmeninių knygų, jaučiamas žymus jų leidybos augimas, viršijantis bendras tendencijas. Visa skaitmeninių knygų rinka kasmet paaugdavo vidutiniškai 16 %. Nedidelis sumažėjimas užfiksuotas tik 2007 m.

3. Nuo 2008 m. 2008 m. pasirodė vos dvi knygos. Panašu, kad tai tik laikinas nuosmukis, nes bendras skaitmeninių leidinių kiekis, palyginti su 2007 m., kai užfiksuotas kritimas, paaugo 27 %. Taip pat tikėtina, kad vis spartėjant interneto ryšiui ir klestint piratavimui nemažai skaitmeninių knygų iš kompaktinių plokštelių persikelia į interneto tinklus.

Tiražai

Tik 18 išleistų knygų iš 43 bibliografiniame įrašė turi leidėjų deklaruotą tiražą. Mažiausias tiražas – 30 vienetų, didžiausias 3000 vienetų. Vidutinis tiražas – 1026 vienetai. Deja, dėl nedeklaruojamų tiražų nepakanka duomenų tikslioms jų kitimo tendencijoms prognozuoti. Nors negalima nepastebėti, kad 5 iš 6 leidinių, turinčių didesnę nei vidutinį tiražą, buvo išleisti 2002–2004 m. laikotarpiu.

LNB duomenimis¹⁶, vidutinis vienos spausdintos knygos tiražas 1998 m. buvo apie 3,1 tūkst. egzempliorių. Iki 2003 m. jis tolydžiai mažėjo iki 1,8 tūkst. egzempliorių ir toks stabiliai laikėsi iki 2007 m. taigi tiriamuoju laikotarpiu vidutinis skaitmeninės knygos tiražas yra beveik du kart mažesnis nei spausdintos knygos.

Piratavimas

Kalbant apie skaitmeninę leidybą neatsiejamas dalykas yra piratavimas. Vienas didžiausių skaitmeninių technologijų pranašumų yra paprastas skaitmeninių duomenų kopijavimas ir platinamas pasinaudojant interneto tinklais.

Galima kalbėti apie dviejų lygių piratavimą – taip vadinamą būtinių, kai skaitmeninis leidinys yra kopijuojamas pagal poreikį ir tomis kopijomis dalijamasi su

¹⁶ http://www.libis.lt:8088/doc/Lietuvos_2007.pdf

draugais, pažįstamais. Tokio piratavimo mastai yra nedideli ir iš principo jis gali būti lygintinas su spausdintos knygos skolinimusi tam, kad perskaitytume.

Žymiai didesnę įtaką leidėjų pajamoms daro viešas piratinių kopijų sklaidimas internetiniais tinklais. Buvo atliktas tyrimas dviejose lietuviškose skaitmeninių laikmenų apsikeitimų svetainėse¹⁷. Jų paieškos sistemose buvo ieškota visų 43 šiame straipsnyje minimų skaitmeninių knygų istorine tematika. Laisvai parsisiųsti buvo prieinamos 5 knygos. Išsamūs rezultatai pateikti 3 lentelėje.

Iš šių duomenų galima daryti tam tikrus apibendrinimus apie konkrečių knygų populiarumą – populiareesnė knyga atsisiunčiama dažniau. Dėl tam tikrų skaitmeninių laikmenų apsikeitimų svetainių ypatumų (kartais nelegalios laikmenos yra pašalinamos, vėliau vėl įdedamos) bendras atsisiuntimų skaičius taikytinas tik konkrečiu laikotarpiu, nes nėra duomenų apie atsisiuntimus ankstesniais laikotarpiais.

Populiariausios skaitmeninės knygos istorine tematika „Sovietinė Lietuva“ jau daugiau kaip treji metai vidutiniškai kasdien atsisiunčiama po beveik 10 nelegalių kopijų. Knygos prekyboje šiuo metu nebėra. Sunku tiksliai nustatyti, kiek skaitytojų sutiktų už ją mokėti tam tikrą leidėjo nustatytą kainą ir kartu įvertinti leidėjo negautų pajamų dydį.

Laikmenos

Tik viena skaitmeninė knyga istorine tematika buvo išleista DVD-ROM kompaktinėje plokštelėje (4,3 GB talpos). Visos kitos – CD-ROM tipo kompaktinėse plokštelėse (0,7 GB talpos), iš jų 39 knygos išleistos vienoje plokštelėje, 2 – dviejose, o 1 prireikė trijų.

Neaptikta nei vienos knygos, išleistos skaitmeninių knygų skaitytuvams tinkamo formato.

Leidėjai

Išanalizavus visų 43 istorijos tematikos knygų leidėjus, juos galima suskirstyti į keturias grupes:

1. privačios įmonės (uždarnosios akcinės bendrovės);
2. švietimo ir mokslo institucijos (universitetai, institutai, bibliotekos ir muziejai);
3. valstybinės institucijos;
4. privatūs fiziniai asmenys.

¹⁷ www.linkomanija.net ir www.torrent.lt

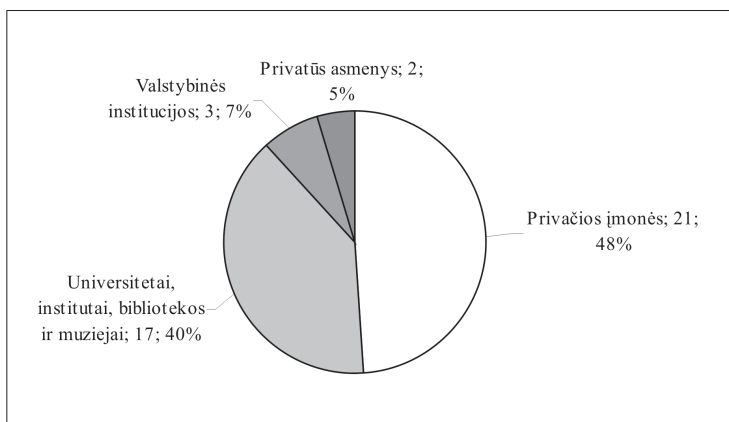
3 lentelė. Skaitmeninių knygų istorinė tematika nelegalių kopijų atsisiuntimo statistika

Pavadinimas	linkmanija.net			torrent.lt					
	Įdėjimo data	Dienos	Atsisiuntimų skaičius (iki 2010-01-31)	Vidutinis atsisiuntimų skaičius per dieną	Įdėjimo data	Dienos	Atsisiuntimų skaičius (iki 2010.02.13)	Vidutinis atsisiuntimų skaičius per dieną	Suminis vidutinis atsisiuntimų skaičius per dieną (populiarumas)
Sovietinė Lietuva. Kaip mes gyvenome: 1953–1985 m. (2003)	2006-09-26	1236	6195	5,01	2009-02-16	362	1630	4,50	9,51
Lietuva iki Min-daugo (1999)	2009-04-16	303	759	2,50	2009-02-16	362	1511	4,17	6,68
Istorija, 2000–2007 m. Į pagalbą abiturientui (2006)	2007-12-11	795	1842	2,32	2008-02-24	720	1509	2,10	4,41
Gimtoji istorija. 1-as leidimas (2002)	2007-07-07	952	1592	1,67	2007-07-07	952	1784	1,87	3,55
Įdomioji Lietuvos istorija. Lietuvos valstybingumo istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų (2004) * **	2010-01-21	23	167	7,26					

* – skaitmeninė knyga apsaugota nuo kopijavimo.

** – skaitmeninė knyga (prieinama 23 dienas) neįtraukta į suminį atsisiuntimų skaičių per dieną rezultatą.

Atskirų leidėjų grupių pasiskirstymas pagal išleistų skaitmeninių knygų kieki istorine tematika pateiktas 2 iliustracijoje.



2 il. Leidėjų grupių pasiskirstymas pagal išleistas skaitmenines knygas istorine tematika

Galima konstatuoti, kad didžiąją dalį rinkos pasidalija privačios įmonės (48 % leidinių) ir švietimo bei mokslo institucijos (40 %). Valstybinės institucijos ir privatūs asmenys sudaro tik nedidelę dalį. Taip pat pažymėtina, kad skaitmeninėje leidyboje istorine tematika beveik visiškai nedalyvauja spausdintų knygų leidėjai – tiek didieji, tiek mažieji. Tik dvi spausdintų knygų leidyklos („Šviesa“ ir „Versus Aureus“) yra išleidusios vos po vieną skaitmeninę knygą istorine tematika.

Rinkos lyderė – specializuota skaitmeninių knygų leidykla „Elektroninės leidybos namai“, išleidusi 12 (arba beveik 28 %) skaitmeninių knygų istorine tematika. Daugiau nei vienas leidėjas nėra išleidęs daugiau kaip dviejų skaitmeninių knygų istorine tematika.

Dešimties iš 12 „Elektroninės leidybos namų“ parengtų ir išleistų skaitmeninių knygų istorine tematika sumanytojas, autorius, sudarytojas, redaktorius yra akademikas, prof. dr. Eugenijus Jovaiša (žr. 1 lentelę, 1, 2, 5, 12, 13, 17, 19, 20, 26, 41 pozicijas). Į LNB suvestinį katalogą nėra įtraukti dar du E. Jovaišos skaitmeniniai leidiniai istorijos tematika: „Lietuvos dvarai“ (2005 m.) ir „Tauragės kraštas priešistorėje“ (2006 m.). Visi paminėti leidiniai yra iš humanitarinių ir socialinių mokslų srities taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtos) E. Jovaišos darbų ciklo „Istorija ir kompiuteriai“ (1997–2007 m.), 2008 m. įvertinto Lietuvos mokslo premija. Jo sumanytos skaitmeninės knygos sulaukė plataus atgarsio tarp skaitytojų, besidominčių istorija ir naujomis technologijomis, jos buvo analizuo-

jamos moksliniuose straipsniuose¹⁸. Tam tikru sėkmės kriterijumi galima laikyti ir piratavimą – net trys knygos iš anksčiau minėto ciklo yra platinamos nelegaliai ir kiekvieną dieną atsisiunčiama daugiau kaip 17 jų kopijų.

Išvados

1. Skaitmeninių leidinių naudojimas ir leidyba Lietuvoje prasidėjo tuo pačiu metu kaip ir visame pasaulyje.
2. Tiriamuoju laikotarpiu vidutiniai skaitmeninės knygos tiražai yra beveik du kartus mažesni nei spausdintų knygų.
3. Skaitmeninių knygų leidėjai – specializuotos įmonės ir švietimo bei mokslo institucijos. Tiek didieji, tiek smulkieji spausdintų knygų leidėjai skaitmeninėje leidyboje kol kas dalyvauja tik epizodiškai.
4. Absoliučiai populiariausia nešiojama laikmena – CD-ROM standarto kompaktinė plokštelė. Visiškai neaptikta leidinių, išleistų laikmenomis, pritaikytomis skaityti skaitmenines knygas specializuotais skaitytuvais.
5. 2007–2009 m. duomenimis, populiariausių skaitmeninių knygų dviejose interneto svetainėse nelegaliai atsisiunčiama nuo 4 iki 10 egzempliorių per dieną. Tikėtina, kad toks piratavimas yra viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl spausdintinių knygų leidyklos delsia prisidėti prie skaitmeninės leidybos rinkos.
6. Skaitmeninių leidinių leidyba 2002–2007 m. padidėdavo po 17 %. Yra ženklų (bendras skaitmeninės leidybos sumažėjimas 2007 m., istorinės tematikos knygų leidybos kritimas 2008 m.), kad 2008 m. yra pasikeitimų skaitmeninėje leidyboje metai – keisis knygų laikmenų formatai, leidybos modeliai.

Summary

TOWARDS THE DIGITAL AGE: DIGITAL BOOKS ON THE HISTORY OF LITHUANIA FROM 1998 TO 2008

The use of the terms *electronic book* and *digital book* is discussed; the definition of the digital book is proposed. The article gives a review on the development of publishing activities and distinguishes two major stages: before and after 2002. It has been determined that the most popular portable media used for digital publish-

¹⁸ Balčytienė, A. Daugialypės terpės kūriniai kaip iššūkis tradicijai. *Istorija*, 2000, t. 45, p. 46–55.

ing are the compact discs of CD-ROM type. The volumes of circulations of digital publications are discussed; it has been observed that average circulations of digital books are significantly smaller than those of printed books. It can be concluded that it is to a large extent influenced by the scope of piracy. The distribution of publishers is analysed as well – large publishing houses of printed books tend to remain in the background of digital publishing, whereas a considerable portion of the market is made up of the specialised private publishing houses and institutions of education and science.